

Ontológia možných a aktuálnych svetov

MARTIN SCHMIDT

Katedra filozofie. Filozofická fakulta. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40. 974 01 Banská Bystrica. Slovenská republika
martin.schmidt@umb.sk

ABSTRACT: The aim of the paper is to disclose an ontological setting of possible worlds used by Pavel Cmorej in his papers focused mainly on intensional semantics and its applications. The paper offers a range of attitudes toward possible worlds spanning from radical realism to radical eliminativism. Cmorej's possible worlds are best understood in terms of moderate realism that sees them as objective abstract entities based on the ontology and principles of combinatorialism. However, combinatorialism doesn't occur in its standard form because some aspects of abstractionism are present as well.

KEYWORDS: Abstractionism – Pavel Cmorej – combinatorialism – possible worlds – Pavel Tichý.

1. Úvod

V literatúre nájdeme viacero postojov k možným svetom, ktoré siahajú od krajne realistických až po krajne eliminativistické. Podľa krajných realistov sú možné svety na tej istej ontologickej úrovni ako svet, ktorý nás obklopuje. Na opačnom konci pomyslenej škály nájdeme autorov, ktorí nielenže odmietajú možné svety ako fyzické útvary, ale tvrdia, že aj v podobe teoretických konštruktov sú protirečivé a neudržateľné. Ak si odmyslíme tieto dve krajnosti, ostáva nám skupina koncepcií, z ktorých niektoré majú bližšie k realistickému prístupu (umiernený realizmus), iné k eliminativizmu (umiernený eliminativizmus). Cieľom príspevku je zistiť, kde sa na tejto škále nachádza koncepcia

možných svetov, na ktorú sa pri rôznych príležitostiach odvoláva Pavel Cmorej. Nejde o jednoduchú úlohu predovšetkým preto, že pre Cmoreja možné svety nepredstavujú samostatný predmet skúmania, ako je tomu napr. v analytickej metafyzike. No aj napriek tejto skutočnosti ich metafyziku úplne neignoruje. Azda najkomplexnejší obraz ponúka v kritickej reakcii Cmorej (2011) na Dezidera Kamhala.¹ Okrem tohto príspevku je nám k dispozícii viacero statí, ktoré sa zameriavajú na analýzu centrálnych pojmov analytickej metafyziky pomocou možných svetov, predovšetkým pojmy vlastnosti, vzťahu, identity, holého individua a esencializmu (pozri Cmorej 1996; 2009; 2015). Možné svety sa objavujú v mnohých príspevkoch venovaných intenzionálnej sémantike, niekedy nám ponúknu aj ich detailnejší výklad (pozri Cmorej 2013). A samozrejme máme k dispozícii prácu Pavla Tichého (najmä Tichý 1988), bez ktorých si rekonštrukciu metafyziky možných svetov_{PC}² nevieme predstaviť. Dôvody hádam ani nemusíme vysvetľovať.

V úvodných častiach spresníme realistické a eliminativistické chápanie možných svetov a identifikujeme základné črty možných svetov_{PC}. Následne zväžíme, ako presne skĺbiť požiadavku objektívnej existencie možných svetov_{PC} s ich teoretickým, abstraktným charakterom. Potom sa zameriame na kombinatorizmus a abstrakcionizmus. Ide o dve rozdielne interpretácie tzv. aktualistickej línie v teórii možných svetov, my si všimneme tie aspekty oboch prístupov, ktoré sú v možných svetoch_{PC} zastúpené.

2. Verzie realizmu a eliminativizmu

Hneď v úvode môžeme zo štvorice prístupov k možným svetom – krajný realizmus, umiernený realizmus, umiernený eliminativizmus a krajný eliminativizmus – vylúčiť obidve krajné pozície. Cmorej ich odmieta. Začnime krajným eliminativizmom:

Častejšie než o možných svetoch, v bežnom jazyku hovoríme skôr o možných stavoch, možných situáciách alebo jednoducho o možnostiach. [...]

¹ Ide o Kamhalovu knihu *Význam a jazyková prax*, ktorú vydala Univerzita Palackého v Olomouci v roku 2003 – pozri Kamhal (2003).

² Aby sme sa vyhli rozvláchnym formuláciám a zbytočným nedorozumeniam, výraz „možný svet_{PC}“ indikuje, že nehovoríme všeobecne o kategórii možných svetov, ale špecificky o tých, ktoré sa na základe textov Pavla Cmoreja pokúšame objasniť.

V každodennom živote o možných stavoch vecí, či skôr o možnostiach nielen hovoríme, ale sme – okrem niektorých filozofov – aj presvedčení o tom, že existujú. Kto by míňal peniaze a čas na vyplňanie a podávanie tiketov v lotérii Loto, keby bol presvedčený, že možnosti, na ktoré staval, neexistujú?! A keby si nemyslel, že kombinácia šiestich čísel, na ktorú staval, môže vyhrať a on zbohatnúť?! Samozrejme, ontologická povaha možnosti bežného smrteľníka nezaujíma ani neznepokojuje, to mu však nebráni veriť v ich existenciu. (Cmorej 2011, 809)

Podľa tohto citátu možné svety objektívne jestvujú, no presnému výkladu ich existencie, vo svetle umierneného realizmu, je venovaná štvrtá časť príspevku. Neprijateľný je pre Cmoreja aj krajný realizmus, podľa ktorého sú možné svety buď konkrétne fyzické útvary (Lewisove možné svety), alebo paralelné svety, ktoré poznáme z niektorých fyzikálnych teórií (por. Cmorej 2011, 803). V prípade krajných pozícií tak máme postačujúce textové dôkazy, aby sme s nimi možné svety_{PC} nespájali, situácia je však menej jasná v prípade umiernených verzíí. Najprv si ich priblížime.

David Lewis by označil možné svety umierneného realizmu a umierneného eliminativizmu za „ersatz worlds“ (Lewis 1986, 137). Nie sú to pravé svety, ale len ich náhradky. Typickým príkladom je jazykový erzacizmus (por. Andreanský 2010, 38-39; Lewis 1986, 142), ktorý vidí možný svet ako maximálnu množinu neprotirečivých viet. Ak napríklad skúmame pravdivostné podmienky vety „Je možné, že p“, tak podľa jazykového erzacizmu platí, že táto veta je pravdivá, ak existuje maximálna a konzistentná množina viet (možný svet), ktorá obsahuje vetu p. Možný svet sa tým redukuje na náhradku v podobe jazykových objektov, čo vedie k antropocentrizmu a relativizmu. No nie všetky umiernené verzie vo vzťahu k možným svetom idú týmto smerom. Náhradky môžu byť aj nezávislé od nášho myslenia a jazyka, čím sa ich existencia stáva objektívnejšou. Na základe práve povedaného charakterizujeme umiernený eliminativizmus ako koncepciu, ktorá možný svet neodmieta, no redukuje ho na niečo relatívne, závislé od nášho myslenia a jazyka; a umiernený realizmus naopak za niečo, čo je objektívne a svojbytné.³ V texte sa pokúsime preukázať, že základné charakteristiky možných svetov_{PC} prináležia

³ Prikláňam sa k ústretovému chápaniu umierneného realizmu a eliminativizmu. Neústretová interpretácia by bola nekompromisná. Ak daná teória ontologicky redukuje možný svet na entitu X, potom, striktné vzaté, ontologické záväzky nesiahajú k mož-

umiernenému realizmu, ktorý však predstavuje pomerne pestrú skupinu názorov. Nás budú zaujímať výlučne aktualistické koncepcie rozpracované do podôb abstrakcionizmu a kombinatorizmu, keďže ich prvky sú v prípade možných svetov_{PC} textovo preukázateľné.

Teraz si niektoré aspekty aktualizmu priblížime, abstrakcionizmus a kombinatorizmus uvedieme len stručne, keďže neskôr sa dostaneme k ich detailnejšej analýze. Aktualizmus stojí v opozícii k posibilizmu a jeho hlavnou tézou je, že všetko, čo existuje, je aktuálne. Zástancovia tohto prístupu na rozdiel od posibilistov odmietajú existenciu možných, no momentálne nejestvujúcich jednotlivín, tzv. posibílií.⁴ Ak má krajný realista vysvetliť pravdivostné podmienky vety „Je možné, že existujú jednorožce“, tak poukáže na konkrétne možné svety, v ktorých jednorožce fyzicky jestvujú. Aktualista musí stanoviť pravdivostné podmienky bez posibílií, musí si vystačiť s tým, čo existuje aktuálne. Za aktualizmom sa však skrýva viacero koncepcií. Úplne odhliadame od tých, ktoré možné svety stotožňujú s množinami viet. Takéto koncepcie patria do umierneného eliminativizmu, no my sa teraz pohybujeme v priestore umierneného realizmu. Umiernené realistické verzie aktualizmu spája viera v to, že v možných svetoch nejestvujú posibílie, že možné svety nie sú fyzické, ale nezhodujú sa v prípade aktuálneho sveta. Niektorí aktualisti považujú aktuálny svet za fyzický útvar, iní za abstraktný útvar. V prípade možných svetov_{PC} je to druhá možnosť, ktorá má korene v abstrakcionizme. Ten stojí v protiklade ku konkrétnosti krajného realizmu, keďže možné svety chápe ako abstraktné entity, najčastejšie v podobe maximálnej množiny navzájom neprotirečivých stavov vecí (por. Menzel 2016, 2.2). Dôvod, prečo prisúdiť abstraktný charakter aj aktuálnemu svetu, tkvie v tom, že aj on je jeden z možných svetov a od iných sa odlišuje len v tom, že nastáva. Ak sa takto pozeráme na aktuálny svet, potom ontologická hranica medzi ním a možnými svetmi nie je taká ostrá. Tieto motívy prediskutujeme neskôr. Pokračujme kombinatorizmom, ktorý má rovnako blízko k aktualizmu ako aj k abstrakcionizmu. V jeho prípade máme

ným svetom, ale k entite X. Pritom nezáleží, či X jestvuje objektívne alebo nie, v oboch prípadoch nemôže byť o možných svetoch ani reč. Viac o nereduktívnych prístupoch, redukcionizme a eliminativizme vo vzťahu k možným svetom a modálnosti pozri v Sider (2003).

⁴ Detailnú analýzu vzťahu aktualizmu k posibilizmu nájde čitateľ v Andreanský (2010, 33-36).

do činenia so svetmi, ktoré vznikajú rekombináciou niektorých aktuálne existujúcich jednotlivín a niektorých aktuálne exemplifikovaných vlastností a vzťahov (por. Divers 2002, 174-177). Kombinatorizmus však nie je len o rekombináciách určitých prvkov a abstrakcionizmus len o abstraktnom charaktere možných svetov. Obidve koncepcie sú zviazané s prepracovanými ontológiami, od ktorých teraz odhliadame, no ktoré si postupne uvedieme. Toľko stručne k vybraným koncepciám umierneného realizmu. Teraz sa však vráťme k možným svetom_{PC}. Vyberáme päť téz, o ktorých si myslím, že vyjadrujú ich základné ontologické piliere:

- I. Možné svety objektívne existujú (por. Cmorej 2011, 809).
- II. Možné svety sú abstraktné (por. Cmorej 2011, 810; 2013, 831).
- III. Aktuálny svet nie je totožný s realitou (por. Cmorej 2011, 810-11; 2015, 592).
- IV. Čo je skutočné, je aj možné (por. Cmorej 2011, 809).
- V. Možné svety sú dané kombinatorickou konštrukciou logického priestoru (por. Cmorej 2011, 807).

V zozname som zámerne vynechal zmienku o temporálnej verzii možných svetov_{PC}, ktorá na rozdiel od atemporálnej verzie počíta aj s časovou dimenziou. Tá umožňuje skúmať nielen to, ktoré možné stavy vecí sú v danom možnom svete realizované, ale aj históriu týchto realizácií (por. Cmorej 2013, 833; Cmorej 2015, 591-92). Nepochybne ide o dôležitý znak možných svetov_{PC}, no v našom príspevku ostaneme len pri atemporálnom prístupe. V súvislosti s temporálnou dimenziou sa objavuje viacero otázok. Napríklad, či je výskyt jednotliviny v konkrétnych časových okamihoch výskytom jej temporálnych častí, alebo či sa v každom okamihu vyskytuje ako jeden a ten istý celok. Rovnako by sme mohli zvažovať, či je časová dimenzia dynamická alebo statická. Za úvahu stojí aj to, či sú jednotliviny a možné stavy vecí okamihové, alebo či majú časové trvanie. Sú to zaujímavé ontologické otázky, no pri hľadaní odpovedí na ne by sme museli len špekulovať, keďže v textoch Pavla Cmoreja nie sú priamo diskutované.

Obsah téz I – V si priblížime na pozadí myšlienkového experimentu z fyziky. Zvýšenú pozornosť budeme venovať najmä prvej téze. Filozoficky netriviálne zdôvodniť I nie je jednoduché, hlavne na pozadí téz II a III. Za triviálne by som považoval také vysvetlenie, v ktorom možným svetom_{PC} prisúdime status abstraktných objektov jestvujúcich niekde v transcendentne, úplne

izolovane od reality. Našou snahou bude preukázať, že niektoré abstraktné objekty (vrátane určitého typu možných svetov) existujú „tu dole“, hoci nie v doslovnej podobe. Pri tejto úlohe si požičiame tzv. *no-miracles* argument, ktorým vedeckí realisti argumentujú v spore o abstraktné vedecké objekty proti vedeckému antirealizmu.

3. Možné svety

Predstavme si izolovanú sústavu pozostávajúcu z uzavretej nádoby, v ktorej je kyvadlo a dve molekuly vzduchu.⁵ Ďalej predpokladajme, že sústava má šesť jednotiek energie, ktoré sa distribuujú výlučne medzi kyvadlo a molekuly. Možné distribúcie energie medzi kyvadlo a molekuly vzduchu, stavy fyzikálnej sústavy, korešpondujú s pojmom možného sveta. Krajné možnosti distribúcie energie na prvky sústavy sú dve: buď je celá energia v kyvadle, alebo je v molekulách vzduchu. V prvom prípade má kyvadlo 6 jednotiek energie a molekuly nulovú. V druhom má kyvadlo nulovú energiu, je v pokoji, molekuly 6, no tento stav má viacero realizácií. Tie súvisia s možnosťami rozloženia jednotiek energie na dve molekuly vzduchu. Napr. jedna z molekúl nemá žiadne množstvo energie, druhá ich má 6; jedna molekula má 1 množstvo energie a druhá 5 atď. Celkovo je možné distribuovať energiu na dve molekuly vzduchu (v situácii, keď má kyvadlo nulovú energiu) týmito spôsobmi: {6,0} {5,1} {4,2} {3,3}. Dvojice čísel hovoria o distribúcii šiestich jednotiek energie na dve molekuly a ich počet je štyri, lebo súčasťou myšlienkového experimentu je predpoklad vnútornej nerozlíšiteľnosti oboch molekúl. Distribúcia {6,0} je totožná s distribúciou {0,6}, distribúcia {5,1} s {1,5} atď. Aby sme však pracovali s úplným opisom možného stavu sústavy (možným svetom), doplníme dvojicu čísel o číslo, ktoré zastupuje množstvo energie kyvadla a ktoré bude vždy na prvom mieste v poradí. Napr. $\langle 5, \{1,0\} \rangle$ hovorí o 5 jednotkách energie pre kyvadlo, 1 jednotke pre jednu molekulu vzduchu a žiadnej pre druhú molekulu. Majme tabuľku, v ktorej sú zachytené všetky prípustné rozloženia energie medzi kyvadlo a navzájom nerozlíšiteľné molekuly vzduchu:

⁵ Ide o upravenú verziu myšlienkového experimentu, ktorú nájdete čitateľ v Lightman (1992, 63-67).

<i>Energia kyvadla</i>	<i>Energia molekúl</i>	<i>Stavy</i>	<i>Počet stavov</i>
6	0	$\langle 6, \{0,0\} \rangle$	1
5	1	$\langle 5, \{1,0\} \rangle$	1
4	2	$\langle 4, \{2,0\} \rangle \langle 4, \{1,1\} \rangle$	2
3	3	$\langle 3, \{3,0\} \rangle \langle 3, \{2,1\} \rangle$	2
2	4	$\langle 2, \{4,0\} \rangle \langle 2, \{3,1\} \rangle \langle 2, \{2,2\} \rangle$	3
1	5	$\langle 1, \{5,0\} \rangle \langle 1, \{4,1\} \rangle \langle 1, \{3,2\} \rangle$	3
0	6	$\langle 0, \{6,0\} \rangle \langle 0, \{5,1\} \rangle \langle 0, \{4,2\} \rangle \langle 0, \{3,3\} \rangle$	4

Tabuľka 1: Možné stavy sústavy kyvadla, dvoch molekúl vzduchu a šiestich jednotiek energie.

V prvom riadku má kyvadlo všetku energiu sústavy a molekuly nulovú, t. j. kyvadlo je v pohybe a molekuly v pokoji. V druhom majú molekuly jednu jednotku energiu, kyvadlo päť, v treťom riadku majú molekuly dve jednotky, kyvadlo štyri atď. Tabuľka končí stavom, v ktorom je kyvadlo v pokoji a všetka energia je na strane molekúl vzduchu. Celkový počet možných stavov sústavy je 16, čo je súčet možných stavov v poslednom stĺpci tabuľky. Vráťme sa k možným svetom_{PC}.

Pod možným svetom_{PC} rozumieme distribúciu vybraných základných atribútov na prvky univerza (ak ide o vlastnosti), resp. na usporiadané n -tice prvkov (v prípade n -árnych vzťahov) (pozri Cmorej 1996, 246-247; 2011, 591). Prvkami univerza nášho myšlienkového experimentu sú kyvadlo a dve molekuly vzduchu a 6 jednotiek energie predstavuje základné atribúty. Nad univerzom existuje 16 možných spôsobov distribúcie jednotiek energie na prvky univerza, t. j. 16 možných svetov. Je to kombinatoricky možný počet (téza V) a ich súhrn konštituuje logický priestor možností skúmanej sústavy (por. Cmorej 2011, 805). Jeden z možných svetov daného logického priestoru je nevyhnutne aktuálny, no treba si pripomenúť, že ide o myšlienkový experiment, a nie o realistický model. Ak by sme uprednostnili realistický model, objavili by sa vnútorné a aj externé faktory, ktoré by Tabuľku 1 výrazne pozmenili. Medzi vnútorné faktory patrí napríklad trenie, ktoré by vznikalo medzi plášťom nádoby a pohybujúcim sa kyvadlom, ale aj pri nárazoch molekúl vzduchu o steny

plášťa. Jednotky energie by sa už nerozkladali výlučne medzi kyvadlo a molekuly vzduchu, ale aj na vnútorné steny nádoby, čo by počet možných stavov zvýšilo. Realistický model by musel počítať aj s pôsobením externých telies a silových polí, ktoré by zasiahli do správania prvkov sústavy nad rámec prerozdeľovaných jednotiek energie. Za úvahu stojí aj voľba univerza, keďže v realistickom modeli by to bolo obrovské množstvo molekúl vzduchu, ktorých správanie by sme museli vyložiť len štatisticky. Dôvod, prečo spomínam delenie modelov na realistické a idealizované tkvie v tom, že za takto idealizovaný model reality považuje Cmorej aj možné svety (téza II), vrátane aktuálneho sveta:

Treba [...] zdôrazniť, že skutočný svet [...] je len príhodný teoretický konštrukt, ktorý sa nesmie zamieňať alebo stotožňovať so samou skutočnosťou. V tomto svete nachádzame iba niektoré črty a stránky skutočnosti určené našou voľbou univerza a základných atribútov, od mnohých iných v danom rámci skúmania objektívnej reality abstrahujeme alebo o nich nič nevieme. Preto treba mať na pamäti, že skutočný svet je iba abstraktný výsek objektívnej reality, ktorý nielenže s ňou nesplýva, ale nie je s ňou ani izomorfný (ak má vôbec zmysel hovoriť o izomorfizme medzi abstraktným útvarom a skutočnosťou). (Cmorej 2011, 810-811)

Abstraktným výsekom reality je aj náš model zachytávajúci správanie kyvadla s molekulami vzduchu. Tak ako v jeho prípade, aj v prípade možných svetov_{PC} nie je principiálne možné, aby bol jeho vzťah k realite vzťahom izomorfie.⁶ To je prípustné snáď len v prípade realistických modelov, ale o nich teraz nehovoríme. Idealizovaným modelom reality je aj aktuálny svet (téza III). Aktuálny svet je jedným zo sady možných svetov patriacich do daného logického priestoru, medzi ním a možnými svetmi nie je kategoriálny rozdiel (téza IV). Odlišný je len v tom, že je jediný z možných svetov, ktorý nastáva, no z pohľadu ontológie sú všetky svety na tej istej úrovni (por. Tichý 1988, 179): sú zložené z tých istých ontologických zložiek (z tých istých prvkov univerza a z tých istých základných atribútov), ibaže tieto zložky sú v rôznych svetoch rôzne skombinované. Tieto tvrdenia si čitateľ ľahko overí pohľadom do Tabuľky 1. Existuje medzi 16 stavmi našej sústavy jeden, ktorý sa ontologicky odlišuje od ostatných? Nie, neexistuje, v každom stave sú obsiahnuté tie isté

⁶ Výraz „realita“ budeme v texte používať vtedy, keď budeme hovoriť o fyzickom svete, o svete, v ktorom žijeme.

prvky a každý je konštruovaný na tom istom princípe. S určitosťou vieme, že jeden z nich je aktuálny a ďalším empirickým skúmaním zistíme, ktorý to je. Ako už bolo povedané, tým sa na ňom nič zásadné nemení, iba to, že nastáva. V druhej časti príspevku sme tieto skutočnosti uviedli v spojitosti s verziou aktualizmu, podľa ktorej je aj aktuálny svet abstraktnej povahy. V nej platí, že to, čo je skutočné, je aj možné (téza IV). Stručne sme objasnili tézy II – V, hoci ku kombinatorizmu sa vrátíme v piatej a šiestej časti príspevku. Zo zoznamu téz nám tak ostala už len prvá, snáď najdôležitejšia téza: možné svety_{PC} objektívne existujú.

4. Existencia abstraktných možných svetov

Bez tézy I by viaceré úvahy o možných svetoch_{PC} stratili na váhe. V akom zmysle tento typ možných svetov existuje? Len ako abstraktná konštrukcia ležiaca niekde v transcendentne, bez akéhokoľvek dosahu na objektívnu realitu? Nie je tvrdenie „Možné svety existujú“ len teoretickým postulátom bez vážnejšieho ontologického významu? V tejto časti ponúkame spôsob, ako uvedené pochybnosti eliminovať. Pripúšťam však, že úvahy pôjdu aj nad rámec textovej evidencie, no dúfam, že charakter možných svetov_{PC} skôr rozvíjajú, ako by mali byť s ním v rozpore. Prečo toto interpretačné riziko podstupiť? Menzel tvrdí, že kombinatorista chápe fakty ako fyzické útvary obsiahnuté priamo v realite (por. Menzel 2016, 2.3.2), no analogicky by musel považovať možné fakty za fyzické útvary reálne jestvujúcich možných svetov. Výsledkom by bola kontroverzná, radikálne realistická interpretácia kombinatorizmu. Podľa Menzela jestvujú len dve riešenia: buď budú kombinatoristi považovať možné svety za fikcie, alebo ich stotožnia s teoretickými, resp. matematickými konštrukciami. Cmorej explicitne odmieta prvú možnosť, čo sme uviedli v úvode druhej časti príspevku. Akceptuje možnosť druhú, veď za abstraktný model reality považuje dokonca aj aktuálny svet. Lenže čo s jeho tvrdeniami, ako bežný človek verí v možné stavy a ako ovplyvňujú jeho konanie (por. Cmorej 2011, 809)? Nie som si istý, či tieto skutočnosti dokážeme *dobře* zdôvodniť napríklad matematickými konštrukciami. Tie bežného človeka nezaujímajú a aj keby zaujímali, sotva si vieme predstaviť, ako by ovplyvňovali naše konanie. V nasledujúcich riadkoch ponúknem iné ontologické ukotvenie abstraktných možných svetov, ktoré je pre toto zdôvodnenie prijateľnejšie.

Opäť si pomôžeme myšlienkovým experimentom s kyvadlom a molekulami vzduchu, tentokrát sa však zameriame na pravdepodobnosť distribúcie energie medzi kyvadlo a molekuly. Pravdepodobnosť výskytu jednotlivých stavov sústavy/možných svetov je rovnaká, avšak distribúcia energie medzi kyvadlo a molekuly rovnaká nie je:

<i>Energia kyvadla</i>	<i>Energia molekúl</i>	<i>Počet stavov</i>	<i>Pravde- podobnosť</i>
6	0	1	1:16
5	1	1	1:16
4	2	2	2:16
3	3	2	2:16
2	4	3	3:16
1	5	3	3:16
0	6	4	4:16

Tabuľka 2: Pravdepodobnosť distribúcie šiestich jednotiek energie medzi kyvadlo a dve molekuly vzduchu.

Prvé dva stĺpce Tabuľky 2 sú totožné s prvými dvoma stĺpcami Tabuľky 1 a tretí stĺpec Tabuľky 2 je totožný so štvrtým stĺpcom Tabuľky 1. V poslednom stĺpci Tabuľky 2 je vyjadrená pravdepodobnosť výskytu konkrétnej distribúcie energie medzi kyvadlo a molekuly. Tá je stanovená pomerom počtu stavov prislúchajúcim každej novej distribúcii energie medzi kyvadlo a molekuly (napr. v treťom riadku, v ktorom má kyvadlo 4 jednotky energie a molekuly 2, sú to dva stavy) k celkovému počtu možných stavov. Tých je 16, čo je súčet stavov v treťom stĺpci (preto je pravdepodobnosť distribúcie štyroch jednotiek na kyvadlo a dvoch na molekuly v pomere 2:16). Z tabuľky zistíme, že situácia, v ktorej je kyvadlo v pokoji, je najpravdepodobnejšia. Z celkového množstva stavov sú až štyri, v ktorých je realizovaná nulová distribúcia energie na kyvadlo. Naopak najmenej pravdepodobné distribúcie sú v prípade, ak má kyvadlo celú energiu, alebo ak mu chýba len jedna jednotka energie (prvé dva riadky tabuľky). Tieto distribúcie sú zhodne realizované vždy len v jednom možnom svete.

Prečo kyvadlo postupne zastane? Prečo pri nezmenených podmienkach izolovanej sústavy sa opätovne nedá do pohybu? V termodynamike platí, že systém sa vyvíja smerom k stavom s vyššou pravdepodobnosťou, v našom prípade k situácii, keď je celková energia na strane molekúl (por. Lightman 1992, 68-71). Pohybujúce sa kyvadlo je menej pravdepodobné ako kyvadlo v pokoji a to už aj v prípade takéhoto jednoduchého idealizovaného modelu. V prípade realistického modelu s obrovským počtom molekúl vzduchu sa pravdepodobnosť energetickej distribúcie smerom k molekulám dramaticky zvyšuje (por. Lightman 1992, 72). Správnosť týchto záverov si môžeme experimentálne overiť, pričom zväžme nasledujúci argument:

1. Bol by to zázrak, ak by sa predpovede založené na možných stavoch/svetoch sústavy ukázali pravdivé, no možné stavy/svety by neexistovali.
 2. Tieto predpovede pravdivé sú.
- Záver: Možné stavy/svety jestvujú.

Argument je voľnou verziou tzv. *no-miracles* argumentu, ktorý používajú vedeckí realisti voči vedeckým antirealistom v spore o tzv. teoretické objekty (pozri Schmidt – Taliga 2013, 20-22). My sa na jeho základe pokúsime posunúť v otázke existencie možných svetov_{PC}, berúc na vedomie obmedzenia jeho dôkazového potenciálu. Uvedený argument považujem za presvedčivý, hoci nezdôvodňuje *nevyhnutnú* existenciu možných svetov, keďže ako každá verzia *no-miracles* argumentu ani táto verzia nie je logicky platná.

Vedeckí realisti veria, že teoretickým objektom, ktoré postulujú úspešné teórie, niečo objektívne v realite korešponduje. Bol by to zázrak, ak by teórie boli úspešné, no nimi predpokladané teoretické objekty by neexistovali. Postulát teoretického objektu (napríklad atómu, čiernej diery alebo génu) môže napomôcť k objavom takých vlastností a prvkov reality, ktoré by veda inak nezistila. Dokonca sa môže stať, že existencia pôvodne teoretického objektu sa empiricky potvrdí. Čo je však z nášho pohľadu zásadné, nepredpokladá sa, že takéto druhy teoretických objektov sú svetu transcendentné, ale naopak, verí sa, že sú svetu imanentné. Koncept logického priestoru (napríklad v podobe konfiguračného alebo fázového) je tradičným prvkom fyzikálnych teórií, predpovedí a opisov. Poznať určitý výsek reality znamená vedieť, ako sa môže vyvíjať, pričom tieto možnosti sú objektívne. Nie sú artefaktom, ktorý vyprodukoval výlučne náš jazyk a myslenie, ale sú niečím, čo „tam vonku“ skutočne

je. Takto chápané možné svety nie sú z pohľadu vedy ničím exotickým a nevidím dôvod, prečo o ich objektívnej a svetu imanentnej existencii pochybovať vo filozofii.

Posledné riadky však môžu vyvolať určité pochybnosti. Čitateľ si povie, že v snahe preukázať objektívnu existenciu abstraktných možných svetov som zašiel príďaleko, keď som ich ukotvil priamo v realite. Lokalizácia abstraktných objektov v čase a v priestore môže pôsobiť absurdne, veď odporuje základným charakteristikám, ktoré tradične s entitami tohto druhu spájame. Jednou vecou je tradícia, druhou rozširovanie poznania, ktoré filozofické tradície neraz spochybňuje. Uvažujme ďalej. V našich dvoch tabuľkách sú zachytené dispozície molekúl a kyvadla prijímať a odovzdávať energiu. Lenže čo sú dispozície? Dispozície sú v prvom rade nerealizované možnosti (por. Bird 2007, 109), čo je len iný výraz pre možný svet. Kocka cukru sa v horúcej vode rozpustí, pričom rozpustnosť je objektívnou črtou konkrétnej kocky cukru, ktorá má svoj konkrétny výskyt. Dispozície sú v ich nositeľoch ukryté, ale objektívne existujú. Jestvujú totiž možné svety (fyzici by povedali možné stavy), v ktorých sa objavil vhodný stimul, vďaka ktorému daná dispozícia prejavila svoj účinok; napríklad, možné svety, v ktorých prišla kocka cukru do kontaktu s horúcou vodou. Bez zmienky o dispozíciách by bolo naše poznanie reality neúplné napriek tomu, že ich nemôžeme vidieť alebo sa ich dotknúť. Podľa môjho názoru presne v tomto zmysle existujú aj možné svety umierneného realizmu. V úvode tejto časti som tvrdil, že chápanie možných svetov_{PC} v zmysle matematických konštrukcií nedokáže vysvetliť, prečo bežný človek v ich existenciu verí (hoci ich inak nazýva) a ako ovplyvňujú jeho konanie. Ak však možné svety presunieme z platónskej ríše do reality, situácia sa mení. Hoci ani dispozície nevidíme, sú súčasťou zdravého sedliackeho rozumu a praktické uvažovanie s nimi počíta. Ak takto ontologicky ukotvíme aj možné svety_{PC}, tým prijateľne zdôvodníme Cmorejove tvrdenia v citáte, ktorý sa nachádza v úvode druhej časti príspevku. To samozrejme nevylučuje, že explikátom pojmu možného sveta sú aj niektoré matematické konštrukcie, no možné svety_{PC} by sa s nimi nemali priamo stotožňovať.

Doposiaľ sme sa venovali zdôvodneniu existencie možných svetov_{PC} v intenciách umierneného realizmu, vysvetleniu prečo aktuálny svet nie je totožný s realitou a pokúsili sme sa vysvetliť ich špecifický spôsob existencie v realite. Teraz sa zameriame najmä na poslednú z našich téz, tézu V, ktorá hovorí o uplatnení kombinatorických prvkov v aktualisticky chápaných možných svetoch_{PC}. Ešte predtým však niekoľko terminologických a pojmových poznámok.

5. Kombinatorizmus a abstrakcionizmus

Kombinatorizmus s abstrakcionizmom môžeme ponímať buď ako dve samostatné koncepcie možných svetov, no rovnako aj ako dva odlišné aspekty, prvky svetotvorby. Napríklad kombinatorický princíp sa objavuje v krajnom realizme Davida Lewisa, a aj v abstrakcionizme, teda v dvoch teóriách, ktoré nie sú totožné s kombinatorizmom (pozri Divers 2002, 174-175). Aby sme sa vyhli nedorozumeniam, keď budeme hovoriť o koncepcii, použijeme vo výraze veľké písmená, keď o prvku svetotvorby, písmená budú malé. Keď budeme mieniť kombinatorizmus ako jednu z koncepcií možných svetov, napíšeme „KOMBINATORIZMUS“, keď budeme uvažovať o kombinatorických princípoch a postupoch pri tvorbe možných svetov, napíšeme „kombinatorizmus“. Ako odlíšiť, či mienime jedno alebo druhé? Okrem spôsobu svetotvorby si všimneme aj „sprievodnú“ ontológiu. V prípade KOMBINATORIZMU je ňou logický atomizmus Bertranda Russella a raného Wittgensteina (por. Divers 2002, 174; Menzel 2016, 2.3). Kombinatorický princíp sa týka štruktúrne jednoduchých a kvalitatívne holých predmetov a ich usporiadaných n -tíc na jednej strane a jednoduchých vlastností a vzťahov, ktoré takéto predmety a ich usporiadané n -tice môžu exemplifikovať, na strane druhej (por. Divers 2002, 174). Kombinatoricky možnými distribúciami vlastností a vzťahov na predmety a ich usporiadané n -tice vznikajú možné atomárne stavy vecí, pričom ich úplné a neprotirečivé súhrny predstavujú možné svety. Úplný a neprotirečivo opísateľný stav vecí je možným svetom aj pre ABSTRAKCIONIZMUS, no chápanie stavov vecí je v jeho prípade oveľa širšie. Netýka sa výlučne atomárnych stavov v zmysle logického atomizmu, jednoducho všetky možné stavy vecí, pomocou ktorých vyjadríme to, aký by svet mohol byť. Azda najzásadnejší rozdiel medzi KOMBINATORIZMOM a ABSTRAKCIONIZMOM sa týka modálneho redukcionizmu: zástancovia prvého smeru ho akceptujú, zástancovia druhého odmietajú. Ako tvrdí Menzel, redukcionista sa snaží porozumieť modálnosti na základe svetov, no abstrakcionista sa snaží porozumieť svetom na základe modálnosti (por. Menzel 2016, 2.2.2). KOMBINATORIZMUS postuluje bázu základných prvkov a až ich rekombináciami získame modalitu, vrátane možných stavov vecí a aj možných svetov. Z toho plynie záver, že hoci modalita jestvujú, nie sú základné (Menzel 2016, 2.1.3, 2.3.4; Sider 2003, 190). Do tejto línie uvažovania okrem KOMBINATORIZMU patrí napr. aj Lewisov krajný realizmus. Opačne postupuje AB-

STRAKCIONIZMUS, ktorý sa pri definovaní modalít redukcii vyhýba. Príkladom je Plantinga, ktorý pracuje s pojmom možného stavu vecí ako základným a ďalej neredukovateľným (Plantinga 1974, 44). K téme modálneho redukcionizmu sa ešte dostaneme, teraz sa vráťme k možným svetyom_{PC}.

Tie nesú viaceré znaky KOMBINATORIZMU. Predovšetkým ideu základnej bázy stavebných prvkov, ktorá má rovnako korene v logickom atomizme (por. Cmorej 1996, 246). To isté platí o hlavnom princípe svetatvorby, ktorým sú kombinatorické možnosti spájania základných prvkov do atomárnych stavov vecí a z nich priamo do možných svetov (por. Cmorej 2011, 805). Pristavme sa však pri idei jednoduchej a holej jednotliviny, ktorá je neodmysliteľnou súčasťou základnej bázy KOMBINATORIZMU. Nikto neodmieta existenciu fyzických predmetov, ktoré sú vnútorne štruktúrované, ktoré exemplifikujú množstvo náhodných a, ak existujú, tak aj esenciálnych vlastností a ktoré vstupujú do často komplikovaných vzťahov s entitami v ich bezprostrednom okolí. Úplne inej povahy sú jednotliviny, ktoré nachádzame v KOMBINATORIZME. Tie sú teoretickej povahy, vznikli abstrahovaním alebo upieraním určitého typu vlastností fyzickým jednotlivinám (por. Cmorej 2009, 142-143). KOMBINATORISTI sa nezhodujú na jednej jedinej projekcii tohto teoretického objektu a rovnako sa rozchádzajú aj v tom, čo mu (ak vôbec niečo) v realite zodpovedá.⁷ Prečo však takýto kontroverzný element vo svojej ontológii vôbec akceptujú? Veď mnohí z nich sa hlásia k naturalizovanej metafyzike, ktorá má mať blízko k vede. Ako však môže veda akceptovať entitu bez akýchkoľvek priamych alebo nepriamych kauzálnych účinkov? Presne takej povahy totiž holé jednotliviny sú.

Vysvetlenie nie je zložité. Ak by jednotlivina J mala vlastnosť p nevyhnutne, potom by nemohla nadobúdať vlastnosti, ktoré sú s p nezlučiteľné. To by znamenalo, že na J nemôžeme atribúty distribuovať na základe kombinatorických možností, keďže jestvujú obmedzenia vyplývajúce z povahy p, a preto J musí mať len náhodné vlastnosti. V jazyku teórie možných svetov platí, že ak je daná vlastnosť pre J náhodná, potom jestvuje možný svet, v ktorom ju J nemá. Ak sú však *všetky* vlastnosti J len náhodné, potom jestvuje krajná možnosť – možný svet – v ktorom je J bez akýchkoľvek vlastností. Je to ten svet,

⁷ V literatúre sa tento typ jednotlivín spája s viacerými ontologickými koncepciami, v našom prípade sú to predovšetkým holé indivíduá, ale aj tzv. tenké jednotliviny, holé jednotliviny, substráty, individuátory a pod. Bibliografický, terminologický a pojmový prehľad súvisiaci s touto kategóriou nájde čitateľ v úvodnej stati v Raclavský (2011).

v ktorom J existuje ako kvalitatívne holá a neštruktúrovaná entita. Ako však neskôr uvidíme, isté obmedzenia kombinatorického princípu sú predsa len nevyhnutné, hoci tento princíp dostáva úplnú voľnosť na úrovni holých jednotlivín. Posledné tvrdenie je však potrebné čítať vo svetle Cmorejovej kritiky *radikálneho* antiesencializmu (pozri Cmorej 2009, 154-158). Aj radikálni antiesencialisti pripustia, že jednotliviny exemplifikujú prinajmenšom také esenciálne vlastnosti, ktoré sú logicky nevyhnutné. Tie v spore s esencialistami nehrajú žiadnu rolu, prijímajú ich obe strany. Predpokladajme, že J je hmotným telesom, čo znamená, že v každom možnom svete exemplifikuje triviálnu vlastnosť „mať rovnakú hmotnosť ako J“. Je to jeho esenciálna vlastnosť, s ktorou by súhlasil aj radikálny antiesencialista. Ak sa však pozrieme na túto vlastnosť z pohľadu celého logického priestoru, tak zistíme, že je len *čiastočne* esenciálnou (por. Cmorej 1996, 254). Niektorým iným jednotlivinám totiž môže prináležať náhodne (ak majú zhodou okolností rovnakú hmotnosť ako J) a to už je pre radikálneho antiesencialistu problém. Ak v prípade J akceptuje vlastnosti typu „mať rovnakú hmotnosť ako J“, potom v podstate akceptuje vlastnosti, ktoré sú esenciálne, no zároveň nie sú triviálne. Naopak, sú empiricky zaujímavé, lebo ich rozsah na logickom priestore ako celku nedokážeme určiť apriórne. Niektorým predmetom, ako sme práve uviedli, prináležia len náhodne. Lenže akceptácia empirických esenciálnych vlastností je podstatným znakom esencializmu. Cmorej však akceptuje len jeho slabšiu verziu (pozri Cmorej 1996, 252). Krajný esencializmus sa spája predovšetkým s existenciou druhových podstát, ktoré však v možných svetoch_{PC} nemajú žiaden priestor. V našom kontexte je podstatné to, že čiastočne esenciálne vlastnosti nie sú v rozpore s kombinatorickým princípom svetatvorby. Objavia sa aj vtedy, ak je logicky priestor vybudovaný na jeho striktnom uplatnení. V tradičnom chápaní sporu medzi esencializmom a antiesencializmom sa skúma len to, ako daná vlastnosť prináleží konkrétnemu predmetu, neskúma sa priebeh jej rozsahu na celom logickom priestore. Skutočnosť, že jedna a tá istá vlastnosť môže jednému prvku univerza prináležať náhodne a druhému nevyhnutne, nevyvoláva žiadne obmedzenia pre kombinatorický spôsob rozkladu atribútov. Stručne zhrnuté, KOMBINATORISTI požadujú holé jednotliviny, aby udržali kombinatorický princíp svetatvorby, Cmorej holé jednotliviny odmieta, no vďaka takým atribútom, ktoré kombinatorický princíp nijako nenarúšajú. Preto jeho odmietnutie radikálneho antiesencializmu nie je v rozpore s KOMBINATORIZMOM.

6. Nemenné univerzum a modálnosť

Začlenenie možných svetov_{PC} do KOMBINATORIZMU však nie je bezproblémové. Viaceré jeho verzie pripúšťajú premenlivé univerzum (por. Menzel 2016, 2.3.6), čo Cmorej (1996, 250) s Tichým (1988, 180-183) zhodne odmietajú. V tejto časti skonštatujeme, že to isté platí aj o reduktívnom prístupe k modálnosti. Otázne je, či sú idey premenlivého univerza a modálneho redukcionizmu nevyhnutnou súčasťou KOMBINATORIZMU. Ak by neboli, potom možné svety_{PC} jednoznačne do tejto koncepcie patria. V KOMBINATORIZME sa vedie vnútorný spor o ontologickú prioritu: je ontologická priorita na strane atomárnych faktov (možných aj aktuálnych), alebo prvkov, ktoré ich konštituujú (por. Menzel 2016, 2.3.1)? Na dôležitosť tohto sporu upozorňuje Pavel Tichý, podľa ktorého priorita na strane prvkov vedie k chápaniu sveta ako súhrnu predmetov, ktorého súčasťou je v kontexte možných svetov aj nechcený posibilizmus (pozri Tichý 1988, 178). Ak sú totiž fundamentálnou zložkou sveta predmety, potom v možnom svete musí existovať aspoň jeden taký predmet (posibília), ktorý v aktuálnom svete nejestvuje. Veď čím iným by sa potom možné svety odlišovali od aktuálneho sveta.⁸ Predstavme si jednu z takýchto posibílií, ktorou je bytosť so srdcom, no bez obličiek. V aktuálnom svete takúto bytosť nenájeme, keďže všetko, čo má srdce, má automaticky aj obličky. Dokážeme o takejto bytosti vôbec uvažovať, ak pracujeme s fixným univerzom, ktoré obsahuje výlučne jednotliviny z aktuálneho sveta? Odpoveď je, že dokážeme. Dokážeme vďaka špecifickému chápaniu jednotlivín, ktoré sú kvalitatívne holé, prípadne disponujú vlastnosťami, ktoré neprotirečia kombinatorickému princípu. Uvažujme o jazyku, v ktorom vypovedáme o dvoch základných vlastnostiach „mať srdce“ (Sr) a „mať obličky“ (Ob) a ktorého univerzum tvoria dva takéto predmety. V prípade aktuálneho sveta sú len dve možnosti: buď do rozsahu obidvoch atribútov patria obidva predmety, alebo žiadny predmet. Existujú však aj také kombinatorické možnosti distribúcie Sr a Ob, v ktorých vlastnosť Sr prináleží len jednému z predmetov a to isté platí aj v prípade druhej vlastnosti. To sú tie kombinatoricky možné svety, v ktorých

⁸ Kritici KOMBINATORIZMU škodoradostne tvrdia, že presun priority na stavy vecí je len trikom, ktorý má odpútať pozornosť od zložiek stavov vecí, ktoré obsahujú kontroverznú kategóriu holých jednotlivín.

existujú bytosti so srdcom, ale bez obličiek.⁹ Ak by sme jednotliviny zaťažili napríklad druhovým esencionalizmom aktuálneho sveta, takéto možnosti by boli nemysliteľné. Na základe tejto skutočnosti môžeme usúdiť, že kombinácia KOMBINATORIZMU s fixným univerzom dokáže simulovať existenciu posibílií bez toho, aby bola s nimi ontologicky zviazaná. Preto nie je nevyhnutné, aby sa KOMBINATORIZMUS vzdal aktualistickej ontológie, keďže dokáže uchopiť rovnaké modálne fenomény ako tie, ktoré napríklad krajní realisti vysvetľujú kontroverznou kategóriou posibílií.¹⁰ Samozrejme, že v prípade KOMBINATORIZMU je táto výhoda splatená postulátom špecifického druhu jednotlivín, čo sa môže niekomu javiť ako horšia alternatíva v porovnaní s postulátom posibílií. Stručne môžeme konštatovať, že premenlivé univerzum nie je nevyhnutnou súčasťou KOMBINATORIZMU a nebráni začleneniu možných svetov_{PC} do tejto koncepcie. Platí to však aj v prípade modálneho redukcionizmu?

Aj napriek ontologickej flexibilitě jednotlivín KOMBINATORIZMU nedokážeme všetky modalitty redukovať na kombinatorické možnosti distribúcie základných atribútov.¹¹ Veď jednej a tej istej jednotlivine nemôžeme prisúdiť vlastnosti, hoci aj náhodné, ktoré sa navzájom *logicky* vylučujú. Nemôže byť napríklad celá biela a zároveň celá čierna, aj keď jestvuje kombinatorická možnosť, ktorá aj túto alternatívu pri distribúcii atribútov obsahuje. Pre úplnosť dodám, že kombinatorický princíp nie je v rozpore s takými vlastnosťami, ktoré sa navzájom vylučujú, resp. koexistujú (prípady Sr a Ob) na základe prírodných zákonov aktuálneho sveta. Zákony sú vecou náhody, nie logickej nevyhnutnosti, keďže v možných svetoch sú prípustné ich alternatívy. Hoci v aktuálnom svete vďaka jeho prírodným zákonom nemáme bytosť so srdcom, ale bez obličiek, takéto možnosti mysliteľná je. Preto je v poriadku, ak kombinatorické možnosti s touto alternatívou počítajú, no logické zákony alternatívy nemajú. Aspoň tak sa štandardne v teórii možných svetov uvažuje, a preto ak vedú k rozporu s kombinatorickým princípom, ustúpiť musí ten druhý. Inak

⁹ Takéto svety sú potrebné aj pri sémantickej analýze. Bez nich by sme nedokázali vysvetliť, prečo sú naše dve vlastnosti rozdielne napriek tomu, že v aktuálnom svete a v každom jeho časovom okamihu majú totožné rozsahy (por. Cmorej 1996, 248-249).

¹⁰ Uvedomujem si, že je to závažné tvrdenie, ktoré by si vyžadovalo oveľa detailnejšie zdôvodnenie, na ktoré však nemáme v tomto príspevku dostatok priestoru.

¹¹ Vyčerpávajúcu kritiku kombinatorického princípu, ale aj problému modálneho redukcionizmu nájde čitateľ v záverečnej časti state Tomala (2007).

povedané, kombinatorické možnosti nedokážu pojmy možného a nevyhnutného úplne vysvetliť, čo dokazuje, že celková redukcia modalít na kombinatorické distribúcie atribútov nemôže byť správna. Nemalo by nás preto prekvapiť, ak Tichý, berúc na zreteľ prioritu faktov nad predmetmi, vyhlási, že možný svet je celkom možných stavov vecí (por. Tichý 1988, 178). Presne ako Plantinga, čím sa od modálneho redukcionizmu dištancuje: presunie ontologickú prioritu v duchu Wittgensteinovho *Traktátu* na stavy vecí, no na rozdiel od *Traktátu* odmieta absolutizáciu kombinatorických možností. Ak je to potrebné, tak sú obmedzené neredukovateľnými modalitami, ktoré z kombinatorických možností vylúčia také, ktoré nie sú logické. Pojmy možného stavu vecí a možného sveta ako maximálnej a konzistentnej množiny takýchto stavov sa tak stávajú základnými, čo však nie je v súlade s KOMBINATORIZMOM.

A ako sú na tom možné svety_{PC}? Vo viacerých konštatáciách ich Cmorej, podobne ako Plantiga, charakterizuje pomocou možných stavov vecí (por. Cmorej 2011, 809; 2013, 831-832; 2015, 592) a takisto akceptuje obmedzenia kombinatorických možností vyplývajúce z povahy atribútov (pozri Cmorej 2013, 834). Posledné tvrdenie však môže znieť triviálne, veď kto by už súhlasil, aby jedna a tá istá jednotlivina bola celá čierna a zároveň biela. Toto samozrejme nechcú ani ortodoxní zástancovia redukcie modalít na kombinatorické možnosti. Aby však kombinatorický princíp udržali a zároveň nepripúšťali ne-logické situácie, musia niekde svoju koncepciu radikálne upraviť tak, aby toto všetko dosiahli. V tejto súvislosti upriamim pozornosť na azda najvplyvnejšieho zástancu KOMBINATORIZMU, ktorým je David M. Armstrong. Aj on akceptuje prioritu stavov vecí vo vzťahu k ich zložkám, no v prípade možných stavov vecí a možných svetov sa radšej obráti na modálny fikcionalizmus (pozri Armstrong 1997, 173), t. j. na presvedčenie, že o možných stavoch vecí a možných svetoch vypovedáme len ako keby existovali, v skutočnosti však nejestvujú. Dôvod je zrejmy: kombinatorický princíp niekedy vyústi aj do ne-logických svetov, no tie nás nemusia trápiť, keďže to nie sú pravé entity, ale len fikcie. Cmorej nič podobné vo svojej koncepcii nerobí, no ak by povýšil kombinatorický princíp nad modalitu, musel by riešiť podobnú dilemu ako Armstrong a zrejme aj s tým istým výsledkom. Modálny fikcionalizmus však explicitne odmieta, je v príkrom rozpore s tézou IV: Čo je skutočné, je aj možné. Aktuálny svet je jedným zo sady možných svetov a ak by boli možné svety fikciami, fikciou by musel byť aj aktuálny svet (pozri Cmorej 2011, 809). Na základe týchto skutočností usudzujem, že v možných svetoch_{PC} sa kombinatorický princíp neabsolutizuje a modalita sa úplne neredukujú.

V prípade fixného univerza jednotlivín som konštatoval, že nie je prekážkou na začlenenie možných svetov_{PC} do KOMBINATORIZMU, hoci niektorí jeho zástancovia takéto univerzum odmietajú. V prípade modálneho anti-redukcionizmu už túto istotu nemám. Myslím si, že reštrikcie a obmedzenia na strane kombinatorických možností a zdôrazňovanie objektívnej a neredukovateľnej existencie niektorých modalít nie sú v súlade s KOMBINATORIZMOM. KOMBINATORIZMUS zanecháva viditeľné stopy v základnej ontológii možných svetov_{PC} a v princípe ich svetatvorby, no v prípade modálneho anti-redukcionizmu už nie. Tento postoj pripomína inú aktualistickú líniu, ktorou je ABSTRAKCIONIZMUS.

7. Záver

Zhrňme základné ontologické charakteristiky možných svetov_{PC}. Možné svety_{PC} patria do vetvy umierneného realizmu, v ktorej sa považujú za objektívne jestvujúce, hoci nie v zmysle fyzickej, ale abstraktnej entity. V ich základe je aktualizmus, t. j. presvedčenie, že v možných svetoch existujú presne tie isté entity (základné atribúty a jednotliviny), ako vo svete aktuálnom. Ďalej platí, že možné svety_{PC} sú rekombináciami určitých prvkov aktuálneho sveta, čím smerujú ku KOMBINATORIZMU. Ontológia možných svetov_{PC} a princíp svetatvorby sú z veľkej časti KOMBINATORISTICKÉ, výnimkou je neredukcionistický prístup k modálnosti. Ten by KOMBINATORIZMUS neprijal, prijímajú ho však iné aktualistické chápania možných svetov, predovšetkým ABSTRAKCIONIZMUS.

Prečo Cmorej, ale aj Tichý, nepracuje s ontologicky čistou koncepciou možných svetov? Prečo lavíruje medzi dvoma verziami aktualizmu? Odpoveď na túto otázku nájde čitateľ už v úvode: pre neho ontológia možných svetov nepredstavuje samostatný predmet skúmania. Možné svety sú predovšetkým heuristickým nástrojom logickej sémantiky a na tento účel im pridil aj také aspekty, ktoré z pohľadu ontológie možných svetov patria do odlišných koncepcií.

Literatúra

- ANDREANSKÝ E. (2010): *Možné svety z pohľadu logickej sémantiky a analytickej filozofie*. UPJŠ v Košiciach.
- ARMSTRONG D. M. (1997): *A World of States of Affairs*. New York: Cambridge University Press.
- BIRD, A. (2007): *Nature's Metaphysics: Laws and Properties*. Oxford University Press.
- CMOREJ, P. (1996): Empirické esenciálne vlastnosti. *Organon F* 3, č. 3, 239-261.
- CMOREJ, P. (2009): *Analytické filozofické skúmania*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- CMOREJ, P. (2011): Jazyková prax, alebo filozofické predsudky? (Zarážajúca ľahkosť odmietania). *Filozofia* 66, č. 8, 794-817.
- CMOREJ, P. (2013): Od deskripcí k ich referentom. *Filozofia* 68, č. 10, 825-848.
- CMOREJ, P. (2015): Možné individuá a posibilitie (I). *Filozofia* 70, č. 8, 585-600.
- DIVERS, J. (2002): *Possible Worlds*. London: Routledge.
- KAMHAL, D. (2003): *Význam a jazyková prax*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- LEWIS, D. (1986): *On The Plurality of Worlds*. Oxford: Blackwell.
- LIGHTMAN, A. (1992): *Great Ideas in Physics*. McGraw-Hill Inc.
- MENZEL, CH. (2016): Possible Worlds. In: Zalta, E. N. (ed.): *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Fall 2016 Addition). Available at: <http://plato.stanford.edu/entries/possible-worlds/>.
- PLANTINGA, A. (1974): *The Nature of Necessity*. Oxford: Oxford University Press.
- RACLAVSKÝ, J. (2011): *Individua a jejich vlastnosti: studie z intenzionální metafyziky*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- RACLAVSKÝ, J. (2014): Tichý's Possible Worlds. *Organon F* 21, No. 4, 471-491.
- SCHMIDT, M. – TALIGA, M. (2013): *Filozofia prírodných vied*. Bratislava: Aleph.
- SIDER, T. (2003): Reductive Theories of Modality. In: Loux, M. L. – Zimmerman, D. W. (eds.): *The Oxford Handbook of Metaphysics*. New York: Oxford University Press, 180-208.
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. De Gruyter.
- TOMALA, O. (2007): Kombinatorické teorie možných světů a jejich perspektivy. *Organon F* 14, č. 2, 148-176.